

I. IDENTITAT CULTURAL, LEGITIMITAT POLITICA I INTERES ECONOMIC

Salvador Cardús i Ros

INTRODUCCIO

La qüestió de la identitat cultural europea es pot analitzar participant dels aspectes implícits, ideològics i polítics, que n'han despertat l'interès, i per tant, donant per descomptada la seva necessitat, la seva existència per damunt de tot interès, i fins i tot, acceptant aquesta identitat col·lectiva com si fos el resultat d'un destí fatal, en el sentit d'inevitable.

Però també, abans d'acceptar la bondat del projecte polític que fa necessari parlar d'identitat cultural europea, és possible adoptar una altra perspectiva d'anàlisi que consisteixi a mostrar precisament quins són els interessos que han portat a parlar-ne - per legítims que siguin- i com s'estableixen aquesta mena de destins ideològics que són presentats com a indiscutibles. I en darrer terme, és possible observar en quina mena de discurs s'empara aquesta complexa construcció social de la realitat europea que, inevitablement, va a remolc d'uns interessos econòmics i uns processos polítics que tant la poden accelerar, com entrebancar-la.

En definitiva, es tractaria de prendre consciència de quins són els mecanismes pels quals un conjunt d'interessos, expressats en termes de projecte polític, poden arribar a ser compartits per una gran majoria de la col·lectivitat que hi és implicada, amb l'objectiu d'aconseguir que siguin percebuts com a propis d'una voluntat popular, i que així adquireixen, en el moment oportú, una legitimitat democràtica.

Aquest, i no cap altre, és l'objectiu latent que hi ha en qualsevol intent de construir una nova identitat cultural i d'imposar-la a una col·lectivitat.

El coneixement rigorós d'aquests mecanismes no només és útil per aconseguir una eficàcia màxima en els objectius que es proposen els organismes interessats en el foment d'una identitat cultural europea, sinó que, sobretot, és indispensable per poder exercir un control democràtic del procés.

Per tant, en darrer terme, allò que pretenen aquestes ratlles és proposar una aproximació crítica a l'anàlisi del procés de construcció d'una identitat cultural europea, que alhora recordi quins n'han de ser els veritables subjectes actius i que no perdi de vista que necessita sotmetre's a control democràtic.

En realitat, l'assaig tot just esbossarà alguns dels trets que han semblat interessants, amb la consciència que no es tracta d'un treball exhaustiu ni sistemàtic. És per això que es podria considerar més com un suggeriment d'una nova perspectiva amb vista a futurs treballs, que no pas com una veritable anàlisi crítica.

I. EL PAPER DE LA CULTURA EN LA CONSTRUCCIO EUROPEA

Malgrat tots els esforços que es fan per trobar la cultura en l'esperit dels documents fundadors del projecte comunitari europeu, és ben clar que la preocupació per la cultura ha ocupat en l'ordre del dia dels responsables de la política europea i en la seva producció de documents i de directrius precises un paper de segona fila fins fa ben poc. I fins i tot, les expectatives positives que clarament existien fins ara, podrien ser una altra vegada ajornades tot esperant l'estabilització d'un marc polític que, amb els recents esdeveniments a l'Europa Central i a la de l'Est, està sent sotmès a moviments accelerats.

No és només que en el Tractat de Roma (1957) no hi hagi cap disposició expressa que prevegi la necessitat d'una política cultural europea, sinó que, de fet, la mateixa paraula cultura no hi apareix ni una sola vegada. Una altra cosa és que des d'una

perspectiva actualitzada es puguin rellegir els documents fundadors "descobrint-hi" una "idea" d'Europa que implicaria, necessàriament, una dimensió cultural, com efectivament es fa.¹

D'altra banda, a part de l'absència d'una preocupació explícita per la cultura des de bon començament, quan en els documents i els informes hi ha començat a aparèixer aquest interès tampoc s'ha traduït en actuacions importants, en normatives concretes de gaire abast. Fins i tot en el darrer cas, en el qual s'esperava una iniciativa important de les autoritats comunitàries -la de les propostes sobre la televisió sense fronteres de la tardor de 1989- mostren com és de difícil arribar a acords eficaços i com es frustren les esperances d'assolir-los.

Un repàs de la documentació produïda per la Comunitat Europea amb l'objectiu de trobar els inicis d'una certa atenció a la cultura, ens porta als resultats de la Conferència de Caps d'Estat i de Govern de Bonn del 18 de juliol de 1961, i a la Resolució² del Parlament Europeu del 14 de juny de 1963, que n'és conseqüència, sobre cooperació cultural. Es tracta, segons Narcís Mir³, del "primer punt d'arrencada de l'acció comunitària en aquest àmbit" tot i que sobretot es centra en els aspectes educatius. Ja en aquesta resolució, fonamentada en el Rapport De Block⁴, s'afirma que es consideren igual d'importantes l'acció cultural que

---

¹ Cf. Veil, Simone. "Preface" a *Pour une Politique Européenne de la Culture*. Ed. Economica, París, 1987 (pp. I-IV).

² D.O.C.E., núm. 1906/63 de 12 de juliol de 1963.

³ Per a la redacció d'aquest primer apartat hem seguit, fonamentalment, l'excel·lent estudi de Narcís Mir i Sala *L'acció cultural de la Comunitat Europea*, publicat pel Patronat Català Pro Europa, al número 17 de la sèrie Documents de Treball, de setembre de 1988. En particular, la referència de la nota pertany a la pàgina 10.

⁴ P.E. document 32, 1963.

l'econòmica i la social. Però aquesta afirmació no va més enllà d'una simple declaració d'acords positius en aquest terreny.

Sis anys separen aquesta resolució de la nova ocasió en què la cultura és objecte de l'interès explícit de la Comunitat Europea: la reunió de Caps d'Estat i de Govern de La Haia (1969), en la qual es torna a fer una declaració de principis on s'afirma que "Europa constitueix un marc excepcional per al desenvolupament de la cultura". Cal fer notar que no es diu encara que la cultura sigui un marc excepcional per al desenvolupament d'Europa i de la seva identitat, sinó exactament al contrari. De fet, es troba encara a l'Europa dels sis i en un context econòmic de creixement, per tant, favorable a la cooperació mútua, políticament optimista i sense cap mena de sensació de crisi.

És a dir, encara no s'ha produït cap pas en el camí de la politització del fet cultural ni en una posterior culturalització del fet polític, que són els que podrien indicar un veritable interès polític per la cultura.

És precisament amb la posterior arribada de la crisi econòmica que, a la Declaració de París (1972), s'afirma que "l'expansió econòmica no és un fi en ella mateixa" i que "cal prestar una especial atenció als valors i béns no materials". Paradoxal reflexió en un moment que, d'altra banda, l'expansió econòmica era impossible. Aquesta mena de declaracions més aviat ens aproximen a una versió moderna de la faula de la guineu i el raïm. En aquell període, doncs, la preocupació per la cultura té unes motivacions ben diverses de les actuals: la cultura s'entén encara, i sobretot, com un sistema de valors generals, gairebé filosòfics, i no com un mercat econòmic de primer ordre.

El tomb fonamental, però, es produeix amb la presa de consciència de la gravetat de la crisi econòmica, i alhora amb l'ampliació de

la CEE a nou membres. És a la Conferència de Copenhaguen que, en el 1973, apareix el primer discurs sobre la identitat europea i sobre el paper fonamental de la cultura per al seu desenvolupament. Es podria suposar que l'increment del nombre de membres amb els nous socis britànics, irlandesos i danesos, fa aparèixer una certa consciència de la precarietat dels lligams d'aquesta unió. I sobretot de la seva legitimitat política, a la vista dels fenòmens de contestació que es produeixen a l'interior dels territoris que representen els nous socis, i a dins dels que finalment no han volgut formar-ne part. Una unió, d'altra banda, que sent pensada sobretot en termes d'interès econòmic particular, fins i tot va acompanyada en aquest període de l'aparició de polítiques econòmiques estatals insolidàries, a propòsit de la crisi del petroli, com molt bé assenyala Narcís Mir⁵.

El Rapport Tindemans, encarregat a la reunió de París (1974), precisament posa l'èmfasi en aquesta utilitat política de la cultura com a instrument per suscitar una consciència europea i de pertinença a un ambient superior, que hauria de generar unes actituds més solidàries. Com és habitual en el discurs ideològic de l'acció política, hi ha una projecció cap als ciutadans del que són, en el fons, les actituds dels governs i dels interessos que defensen. ¿És que potser la insolidaritat que s'havia detectat aquests anys era provocada per un sentiment escàs d'uropeïtat en els ciutadans dels països de la CEE, o més aviat el nou discurs sobre la solidaritat el que pretenia era emascarar la insolidaritat política amb una retòrica que la dissimulés?

Segons Narcís Mir, el primer text veritablement significatiu, però, no arriba fins al 1974, en la Resolució del Parlament Europeu⁶ del 13 de maig sobre la salvaguarda del patrimoni cultural, que es

---

⁵ Cf. Mir, Narcís, op. cit. pàg. 11.

⁶ D.O.C.E. núm. C. 62 de 30 de maig de 1974.

fonamenta en l'informe elaborat per Lady Elles⁷. Aquesta resolució, malgrat significar un salt qualitatiu, només fa referència a problemes relacionats amb la conservació i l'estudi del patrimoni artístic i a algunes qüestions sobre intercanvi de béns culturals i harmonització fiscal. És també arran d'aquesta resolució que es crea una divisió a la Comunitat sobre "Problemes del sector cultural".

La Comissió Europea no elabora el primer document en què s'exposen les línies mestres d'un marc d'actuació cultural fins a la Comunicació⁸ de l'any 1977. En aquest document queda definit què s'entén per sector cultural, i queda ben clar que sobretot s'opta per una perspectiva fonamentalment econòmica. El sector cultural és considerat com a "conjunt sòcio-econòmic de persones i empreses dedicades a la distribució de béns i serveis i prestacions culturals". De manera que l'acció de la Comunitat s'haurà de circumscriure a la resolució dels problemes econòmics que aquest sector pot plantejar. I s'explicita que l'acció comunitària en el sector cultural "no és ni ha de ser una política cultural". En definitiva, es tracta senzillament del reconeixement explícit de la importància d'un sector de l'activitat econòmica, que ha crescut molt i cada vegada és més autònom a la dècada dels setanta, i que com a tal ha de tenir un tractament específic. És el reconeixement de la importància del mercat cultural en la mesura que genera una indústria cultural pròpia de característiques particulars. En el document també es fa esment d'una "animació sòcio-cultural europea", que és l'única referència a qüestions que van més enllà d'aquesta preocupació pel mercat, però que desapareix en les comunicacions següents. Aquesta Comunicació donaria lloc a la Resolució del Parlament Europeu⁹ del gener de 1979.

---

⁷ P.E. document 54/74 de 3 de maig de 1974.

⁸ Butlletí de les Comunitats Europees. Suplement 6/77.

⁹ D.O.C.E. núm. C. 39, de 12 de febrer de 1979, pàg. 50.

Posteriorment, hem de fer esment de la Comunicació¹⁰ de 1982 i la Comunicació de 1988. Pel que fa a la primera, en una CEE que ja tenia deu membres, s'insisteix en "el paper no-intervencionista" de la Comunitat Europea en política cultural. No es tracta -es diu- ni d'orientar, ni de dirigir, ni tan sols de coordinar les polítiques culturals. I es precisa que l'actuació es centrarà a garantir el lliure intercanvi de béns, l'ampliació del mercat, a vetllar per les condicions de treball i per la conservació del patrimoni arquitectònic. Amb tot, i si bé constitueix, de tots, el document "essencial i més ben formulat" no és menys cert que la "manca de resultats reals es mantindrà fins a l'actualitat"¹¹, i que es trasllueix de les enormes reticències dels estats mateixos davant de qualsevol intervenció de la CEE en la seva identitat político-cultural.

La Declaració de Stuttgart, de 1983, no deixa de ser una nova declaració solemne de bones intencions sobre cooperació cultural, sense resultats concrets, tot i que ajuda a fer possible la primera reunió del Consell de Ministres de Cultura que es celebra el 28 de novembre de 1983 a Atenes, després d'un contacte inicial a Nàpols.

De les reunions posteriors d'aquest Consell de Ministres de Cultura, se'n desprèn de manera clara les reticències a les actuacions en el sector cultural que -s'afirma- serien fins i tot contràries al Tractat de Roma i que violarien la sobirania nacional. Hi ha també el temor que l'acció de la CEE en el terreny cultural pugui portar a la creació artificiosa d'una cultura europea uniforme, oficialista i poc viva, contraposada a les cultures nacionals i regionals. Temor que, en el fons i tal com s'explicita, té més a veure amb la defensa de les legitimitats

---

¹⁰ Butlletí de les Comunitats Europees. Suplement 6/82.

¹¹ Cf. Mir, Narcís, op. cit. pàg. 30.

estatals que amb la preocupació per la diversitat i la pluralitat de cultures.

En darrer lloc, la Comunicació¹² de 1988 representa el marc en el qual avui es troba l'acció cultural de la CEE. Sota el títol Nou impuls de la política cultural a la Comunitat Europea, el document torna a referir-se a la urgència política de reforçar el sentiment de pertinença a Europa per mitjà d'una cultura europea, que a la llarga permeti que els ciutadans assimilïn correctament les exigències d'un mercat interior únic. A més, les exigències de competitivitat en el mercat de la cultura de la comunicació, exigirien també acords bàsics eficaços. No explicarem detalladament aquest programa per al quadrienni 1988-1992, però val a dir que en últim terme, i a part d'algunes iniciatives concretes, ara com ara no se supera aquest estadi purament retòric i sense massa conseqüències pràctiques, ni sembla que això pugui canviar en el futur. I menys quan els acords merament polítics i econòmics han quedat qüestionats en la nova conjuntura europea i mundial de la fi de 1989.

* * *

La síntesi precedent fa notòries dues aproximacions distintes al paper de la cultura, que es troben en la majoria de documents europeus. D'una banda, hi ha un discurs sobre la utilitat de la cultura per crear una identitat europea. I en aquest sentit, és explícita la motivació política d'aquesta preocupació, sorgida força tardanament (de 1973 ençà) i sobretot des que el mateix projecte europeu comença a trobar dificultats. El discurs sobre el paper de la cultura, en aquest punt, s'anirà fent cada vegada més transparent, fins a reivindicar-ne una funció socio-econòmica de primer ordre a la vista d'un mercat interior únic i més enllà, en

---

¹² C.O.M. (87) 603.

la preparació d'una unió política més estreta. Per altra banda, l'atenció a la cultura es limita, de fet, a una preocupació pel mercat econòmic que es crea al voltant del consum de masses i de les seves exigències de desenvolupament tecnològic.

Des d'aquesta perspectiva, no és exagerat afirmar que, efectivament, l'única preocupació pels fenòmens culturals que ha mostrar la CE, més enllà de les seves repercussions econòmiques, ha arribat amb la necessitat de preparar el terreny per a una legitimació d'ordre superior a les envistes d'un mercat únic i de la consegüent i progressiva unió política. Terreny que s'havia de preparar precisament perquè hi ha moltes reticències, provinents especialment dels països que temen ser absorbits per les cultures dominants a Europa.

De la mateixa manera que, com es deia, la construcció d'una identitat europea, d'un sentiment de pertinença comuna, passa necessàriament per la politització de la cultura, les resistències a aquesta possible politització europeïsta de les cultures nacionals es deuen al temor d'un possible debilitament de les identitats nacionals particulars.

II. EL DISCURS SOBRE LA IDENTITAT EUROPEA

El perill d'artificiositat en el discurs europeïsta

Dit de forma breu i contundent, el discurs sobre la identitat europea és el resultat d'un esforç de legitimació d'un projecte polític d'unitat europea. És a dir, que en la necessitat de trobar un suport social majoritari per al projecte polític europeu, que pugui ser afermat amb formes d'acceptació democràtica i que sigui percebut com una imposició d'interessos exteriors o particulars, els defensors de la unitat de mercat i la unitat política europea han començat a fer esforços molt importants per definir aquesta identitat europea.

Això significa que els vincles fonamentadors d'aquesta identitat es busquen en unes hipotètiques arrels comunes que haurien perdurat en el temps, i que mostrarien així el seu caràcter "essencial", mentre que alhora es construeixen les eines indispensables per a la seva transmissió, a fi d'assegurar-ne una penetració duradora. Es pot afirmar, sense cap mena de dubte, que el discurs sobre la identitat europea és sobretot, a més d'essencialista, de tipus historicista i romàntic.

En el primer punt, el de les essències fonamentadores, es parla de la "fe en Europa", d'un "espai espiritual". Se cita T.S. Elliot: "si Europa morís com a ésser espiritual, allò que en quedaria com a organisme material ja no seria Europa".¹³

En l'objectiu d'estendre aquesta consciència europea, es pensa també en la unitat d'un espai de comunicació europeu en què els models culturals construïts s'intercanviïn i afavoreixin una consciència unificadora.

Cal dir, però, que tant els continguts historicistes d'aquesta hipotètica identitat, com els projectes unificadors de l'espai comunicatiu són difícils de realitzar. D'una banda, perquè les identitats nacionals definides pels estats-nació s'han bastit sobre unes interpretacions de la història nacional contraposades a les altres històries nacionals. Caldria tot un projecte d'abast extensíssim, i sobretot d'aplicació lenta, de reinterpretació històrica, ara com ara impensable des d'una perspectiva de la defensa de les identitats particulars, però encara més difícil des de les possibilitats reals d'extensió d'aquesta relectura als nivells escolar o de divulgació històrica. Reinterpretació, d'altra banda, que es trobaria amb l'oposició dels sectors professionals i educatius que consideren que la història ha de ser necessàriament

---

¹³ Cf. Vei, Simone, op. cit. i Papini, Roberto, "Introduction", en el mateix volum citat.

un instrument per al patriotisme i el foment dels sentiments nacionals¹⁴.

A més, els canvis que s'estan produint d'una manera accelerada en aquest final de dècada dels vuitanta obligaran urgentment a replantejar els objectius que s'havien previst inicialment. L'enfonsada de les fronteres polítiques amb l'Europa de l'Est impedeix mantenir el discurs de la identitat europea com a simple recurs enfront de la necessitat de definir un mercat interior únic i de trobar formes d'expressió política per a aquesta unitat econòmica. D'una altra banda, si els vincles comuns havien de permetre un debilitament controlat de les fronteres dels estats-nació protagonistes de l'operació, l'avançament aconseguit des de baix i més enllà del territori previst inicialment, pot refredar els més fervents defensors de la "identitat espiritual" dels europeus. No es tracta ja només de la possible reivindicació d'unes independències nacionals que podrien afeblir alguns estats-nació, sinó que també es produeixen moviments en el sentit de restauracions, si no d'unions, o d'aproximacions imperials que ja ningú no considerava vives. El problema ja no són unes repúbliques bàltiques que voldrien independitzar-se de l'imperi rus, sinó que determinats territoris retroben els seus vincles ètnics, històrics i lingüístics i convergeixen a passes accelerades: des de les dues Alemanyes fins a les relacions cada vegada més estretes entre Àustria i Hongria. La paraula de moda que tancarà l'any polític 1989 i amb la qual s'inaugurarà la nova dècada és, simptomàticament, la d'autodeterminació.

Els defensors de la identitat europea anaven a buscar els vincles comuns a les cultures grega i llatina. Però els pobles es mouen cap

---

¹⁴ A França mateix es va obrir una forta polèmica sobre aquesta qüestió a propòsit de la normativa de 1985 sobre ensenyament de la Història a Primària de Jean-Pierre Chevènement, ministre d'Educació de Jacques Chirac.

a la recuperació d'una memòria històrica més pròxima i més viva. I aquesta memòria, aquests vincles d'identificació europea, es reconstrueixen, bé sobre les restes dels antics imperis, bé sobre el debilitament de la legitimitat dels estats-nació moderns. En qualsevol cas, podríem retrocedir als períodes medievals previs a la definició dels estats-nació moderns per reconstruir unes unitats polítiques properes a la pluralitat d'identitats culturals avui encara vives, mantingudes no sempre amb el suport d'un estat constituït. I recordi's que, aquestes cultures, qualificades de "minoritzades", representen ben bé un 40% de la població europea, de l'Atlàntic als Urals.

L'"esperit" d'Europa sembla que es vol mostrar més viu que no pas els estrets marges dels interessos d'una Europa fonamentalment dels mercaders i sovint curta de mires. Ara és tota l'Europa que es "repensa" en contra dels models previstos "des de dalt".

¿Una base comuna històrica o un projecte de futur comunitari?

Ara com ara, se suposava que la identitat europea es podria bastir sense posar en perill els límits de les fronteres dels estats-nació moderns. Les dificultats d'uns acords en el camp de la cultura, tal com dèiem abans, mostraven les reticències de determinats països a veure qüestionada la seva sobirania en uns terrenys especialment delicats amb vista al manteniment de la legitimitat política. Unitat de mercat sí, però sense posar en dubte els marcs polítics diferenciats. I ja sabem que una cultura nacional és la màxima garantia d'un àmbit polític legitimat.

Precisament per no desfer les cultures nacionals, el discurs sobre la identitat europea obre la possibilitat de trobar una mena de "màxim comú divisor", que representaria allò que ja ara hi ha de comú, i un "mínim comú múltiple" que es podria anar construint a partir de l'intercanvi cultural futur. Hi hauria d'haver, per altra banda, uns "valors" comuns que estarien per sota de la necessària

pluralitat de cultures, com a substracte compartit, i uns altres "valors" que resultarien d'una acció política sobre els individus, per mitjà de programes educatius, per exemple, que transmetrien aquests continguts supranacionals.

Però en el cas de la identitat europea no servrien els trets tradicionals que conformen les idees nacionals: una llengua comuna, unes creences... I fins i tot, el supòsit d'uns elements fonamentadors comuns sembla difícil de mantenir. És per això que, en la pràctica, i una mica al marge del discurs ideològic, més aviat es pot comptar només amb projectes que unifiquin l'espai de comunicació, a través de noves tecnologies que permetin, més que no pas una certa homogeneïtzació cultural europea, un augment qualitatiu i quantitatiu dels intercanvis culturals. Però el camí és difícil a causa de la força de les indústries no europees que tenen Europa també com a mercat, i a causa dels irrenunciabls interessos estatals-nacionals.

També les tècniques modernes de manipulació de la interpretació del pensament individual s'han posat immediatament en marxa per intentar crear una opinió pública favorable al projecte d'unitat europea. Des dels intents de construir -per no dir inventar- aquests "valors comuns", fins als controls tendenciosos que sempre troben allò que busquen. Per exemple, en el darrer Eurobarómetro¹⁵ publicat -un estudi periòdic de l'opinió pública a la Comunitat Europea- es pot llegir que un creixement d'un 4% entre 1988 i 1989 entre els que diuen que s'interessen molt o força pels temes europeus es considera un "augment significatiu". Però, en canvi, una disminució d'un 5% entre 1988 i 1989 dels qui sovint o de vegades se senten europeus a més de considerar-se ciutadans del propi país, és analitzat amb un "no ha guanyat gaires punts". I

---

¹⁵ Eurobarómetro. La opinión pública en la Comunidad Europea. Comisión de las Comunidades Europeas. Dirección General de Información, Comunicación y Cultura. Núm. 31, juny de 1989.

tant que no: n'havia perdut! A més, de la resposta a la mateixa pregunta, l'analista n'arriba a fer aquest comentari: "s'insisteix a manifestar la identitat nacional que alguns veuen, sense cap mena de raó, amenaçada per l'amplitud que va adquirint la Comunitat". Efectivament, en el 1989 gairebé la meitat de la població enquestada responia que mai no se li acut sentir-se europeu, i només un 14% ho pensa sovint. Malgrat això, els analistes poden considerar que l'opinió d'un 50% de ciutadans no té "cap mena de fonament", tal com diu el text.

En aquest sentit, una posició realista obligaria a reconèixer la precarietat d'uns sentiments de pertinença europeista que ens pretenguessin fer anar més enllà del simple reconeixement del fet geogràfic, o d'un projecte de futur llunyà.

Si no hi ha un projecte cultural i polític precís, explícit, difícilment es pot desenvolupar cap consciència col·lectiva, que com se sap no es pot construir pas automàticament, sinó que és subsidiària d'interessos col·lectius -sovint contraposats- i de l'existència de les condicions estructurals que la sostinguin.

III. PER UNA CONCEPCIO CRITICA DE LA IDENTITAT EUROPEA.

Les línies anteriors sobre l'interès per la cultura a la Comunitat Europea i el discurs que produeix, mostren la debilitat actual del projecte de construcció d'una identitat europea en el marc del respecte a la seva pluralitat de cultures. Una feblesa que es podria atribuir a una preocupació gairebé exclusiva per la dimensió econòmica de la cultura, per una banda, i a la dificultat de superar les barreres que representen els estats-nació i la seva necessitat interna de legitimitat, i per tant de consciència i d'identitat política.

La superació d'aquesta situació de precarietat només podria ser resolta a partir d'una preocupació més políticament explícita per la defensa de la pluralitat de les cultures europees -que amb intermitències ja s'ha manifestat, si més no en termes formals- i de la possibilitat de diluir el paper dels estats en benefici d'una Europa dels pobles que, menys mediatitzats pels interessos econòmics de les grans indústries de la cultura, poden ser més sensibles a la necessitat de defensa davant els imperialismes culturals de tota mena, fins i tot dels que ja s'exerceixen ara dins d'Europa mateix.

Cal adonar-se que allò que a Europa és només un projecte -és a dir, la creació d'una identitat cultural comuna, poc o molt homogènia-, els Estats Units ho han aconseguit en bona part mitjançant el control dels mercats de la cultura. Avui, doncs, ja n'existeixen de processos culturals homogeneïtzadors, naturalment, però no són controlats per cap de les cultures europees. Per tant, qualsevol iniciativa europea en aquesta direcció no només es troba amb les possibles resistències de cada estat, sinó que sobretot s'ha de construir amb la resistència fonamental d'una pressió extraeuropea. L'arribada sistemàtica dels productes culturals de consum nord-americans, però també les dependències científiques i tecnològiques, suposen un colonialisme cultural que sovint s'oblida a l'hora d'analitzar les dificultats en la construcció una identitat europea, emfasitzant-ne exageradament les dificultats internes.

Amb tot, és cert que, més enllà de les dificultats exteriors, hi ha les d'ordre intern. Així, convindria saber si efectivament una identitat comuna ha de significar necessàriament el sacrifici de les identitats particulars, o si es pot bastir sobreafegint-la a les identitats diferenciades. Qualsevol frivolitat sobre la possibilitat de renúncies en les identitats culturals i polítiques minoritàries seria suïcida. Estem assistint, precisament, a un

ressorgiment de voluntats nacionals que s'han mantingut sota règim autoritaris que no han estalviat esforços en les seves pretensions de genocidi cultural i lingüístic. Malgrat tot, reapareixen amb una força imprevista, i sovint posen en perill l'estabilitat mateixa de l'estat que les havia pretès ofegar.

No és menys cert que certes iniciatives dels estats a l'hora de prendre mesures proteccionistes respecte a les pròpies cultures nacionals dominants, posen en evidència que s'obliden de protegir aquelles cultures que no hi són políticament dominants. De tal manera que s'entra en contradiccions importants entre els principis que es diuen defensar i les accions concretes que s'emprenen. I són aquestes mateixes contradiccions les que fan perdre força a determinades iniciatives comunitàries i, en qualsevol cas, la força d'una hipotètica identitat europea només arribarà a la seva màxima expressió si, d'una banda, supera la restricció del nombre de socis actuals i comprèn la totalitat territorial d'Europa -de l'Atlàntic als Urals-, i de l'altra, si és una identitat que ofereix un marc d'interrelació per a totes les cultures nacionals en igualtat de condicions. I això des del principi, sigui quin sigui el grau previ de voluntat d'adhesió i de participació de cada territori.

Precisament, els avanços tecnològics que han afectat molt especialment el món de l'expressió cultural, ofereixen solucions a l'abast per assegurar aquest respecte en igualtat de condicions, per fer possible la interrelació cultural i per oferir garanties més enllà dels arguments de l'amplitud del mercat. Les possibilitats d'emissió televisiva en diversos idiomes, l'esborrament de les fronteres tradicionals superades per espais comunicatius reintegradors de territoris políticament fragmentats, la difusió ràpida de les innovacions artístiques, la circulació internacional dels béns culturals, tot permet mantenir un intercanvi permanent, amb garanties per al manteniment de les especificitats i les diferències intrínseques de cada cultura.

Potser la gran aportació que podria fer Europa en el terreny cultural seria, precisament, oferir un model de desenvolupament i d'intercanvi que garantis el respecte a la diferència, contraposat a l'imperialisme cultural de l'únic model ara com ara dominant, i que tendeix, al contrari, a anul·lar les especificitats culturals.

Aquesta hauria de ser una aportació que caldria fer, no des de posicions defensives, sinó proporcionant solucions tecnològiques a la complexitat de la pluralitat de cultures. Però sobretot amb un exercici de generositat política que reconsiderés el valor purament instrumental que des dels interessos polítics s'ha donat a la cultura.

És per totes aquestes raons que es podria considerar un camí equivocat aquell que pretengués utilitzar el foment d'una hipotètica cultura europea per desenvolupar algun tipus de nacionalisme europeu, que inevitablement entraria en contradicció amb els nacionalismes històrics tan característics de la mateixa realitat europea. Una identitat europea que pretengués ser simplement el pretext per facilitar un marc de legitimitat política a un projecte d'unió econòmica, a més d'estar condemnada al fracàs, podria ser la font de nous i greus conflictes.

No és un nacionalisme europeu allò que cal inventar, sinó un marc de relació i d'interdependència obert, en el qual les cultures que han subsistit fins als nostres dies, i que són moltes, hi trobin el reconeixement i les garanties de supervivència en llibertat i en igualtat de condicions.